

מבוא

אברוך ה' בחיי בשמך אשא כפי... כי אבי ואמי עזבוני וברחמיך הרבים אספתי לחסות בצליך לאור באור קדשיך... (מתוך הקדמתו של הרב קאפח לתרגום "הנבחר באמונות ובדעות", עמ' 5)

...ידעתי גם ידעתי שאין במה שעשיתי כאן לא חכמה ולא מלאכה, לא ידיעה ולא תבונה, ואיני אלא כמפקח בגל להוציא מרגלית שנפלה עליה מפולת, וככובר בחול לגלות פנינה שנטמנה בו בלבד, אך ללא ספק עמל ויגע רב השקעתי כאן...

ויזכני לקיים מצותו של רבינו הגדול לבניו אלו תלמידיו "בני אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת המכלה הגוף ונפש". (מבוא למהדורתו לפירוש המשנה, עמ' 20)

חיי של מורנו ורבינו הרב יוסף קאפח זצ"ל החלו בתימן כשהוא ילד יתום הגדל במחיצתו של סבו ה"ישישי", הרה"ג יחיא קאפח זצ"ל, רבה הראשי של יהדות תימן. אישיותו של תלמיד חכמים אדיר זה, כמו גם פעילותו לשימור כתבי-יד קדומים, הטביעו את חותמן על היתום הצעיר. כילד נהג רבינו יוסף ליטול חלק במלאכת קודש זו: הוא השתלשל לבו או לחבית עמוקה של גניזה, שלה מתוכם את הדפים הכתובים ומסרם לידי ה"ישישי" שהיה יושב בחוץ על אבן ובודק את תוכנם ("לראש יוסף", עמ' 371). קרה שהיה עליו להסתייע גם בחבריו במלאכה זו, לעתים כשהיה צורך להעתיק במהירות ובדייקנות כתבי-יד נדירים שנמכרו לסוחר כתבי-יד והושאלו למשך לילה אחד בלבד (ראה בשער מהדורתו לפירוש רס"ג למשלי, עמ' ר). בהגיעו לגיל מצוות, נסתלק ממנו סבו וכאשר החל רבינו יוסף ללמד תורה בציבור התגלתה לעין כל גדלותו של היתום הצעיר בתורה. כעשר שנים פעל בתימן ואז עלה לארץ ישראל. על חבלי הקליטה וקשיי הסתגלותו לארץ-ישראל כעולה חדש רמז בהקדמתו ל"הליכות תימן". הוא מצא כדי מחייתו כצורך כסף וכצורך זהב ואף עלה בידו לחסוך מעט כסף. משחש שאם יעזבנו יום (= לימוד התורה) — יומיים יעזבנו, החליט לשים פעמיו אל ישיבת "מרכז הרב" בירושלים על מנת להקדיש שנה ללימוד תורה ולממן זאת מחסכונותיו. בסוף אותה שנה הבחין בו הרב מאיר ברלין, משעמד על יכולת הלימוד שלו החל להעסיקו בהגהות ובעריכה, וכך נתאפשר לו להמשיך ללמוד בישיבה שנה נוספת. בכל אותן שנתיים נותרה משפחתו בתל-אביב. לביתו היה שב רק בערב שבת. באותה התקופה הוצע לו להצטרף ל"מכון הרי פישל" על ידי מי שעמד בראש המכון, הרב הרצוג. הרב קאפח מכר את כלי הצורפות שלו ועקר מתל אביב לירושלים. מאוחר יותר התמנה למשרת דיין בבית הדין. שנים ארוכות פעל במוסדות הרבניים בדרך

האופיינית לו: באמונה וביושר, בנועם הליכות ובמסירות. במשך הזמן הזה לא חדל להוציא מתחת ידיו חיבורים רבים מאוד. כתביו מתאפיינים בדיוק ובעמקות ועוסקים במגוון נושאים.

* * *

בפתיחה ל"תאג' כתר ישראל" מבאר הרב קאפח זצ"ל את המונח "מיתה בנשיקה" על פי השקפת הרמב"ם:

...רגילים בני אדם לומר על מי שנפטר מיתה פתאומית "מת בנשיקה". וזה מושג משובש בהבנת דברי חז"ל. וכבר לימד אותנו הרמב"ם פירוש מונח זה בספרו מורה הנבוכים כי פירוש "מת בנשיקה" כלומר בעוד דעתו קשורה בידיעת צור העולמים.

ואכן זכה רבנו ל"מיתה בנשיקה": בשעת פטירתו מצאוהו רכון על ספר לימודו וכך יצאה נשמתו בטרהה.

הרעיון לפרסם קובץ מעין זה עלה עוד בימי חייו של רבנו. חיבוריו הרבים, אישיותו יוצאת הדופן — אדם שגם חול שלו היה קודש — כל כולו פעילות ועשייה, כל פעולה ופעולה שלו מתוך שיקול דעת מלא, ועולה על כולן מידת הצניעות שלו. רצינו לנסות ולהגדיר את ייחודו של האיש למי שלא הכירו כיון שהאיש ופעלו אכן ראויים ללימוד ומחקר. איש אשכולות היה הרב קאפח זצ"ל אשר שלח את ידיו במספר רב של תחומים. על כן החלטנו לפנות אל אנשים שונים, איש איש בתחומו, ולבקשם לנסות לאפיין את יצירתו, את גישתו, ואת ייחודו באותו תחום. קודם פטירתו לא נסתייע הדבר בידינו ותכניתנו לא יצאה אז אל הפועל. עם הסתלקותו של מורנו החלטנו לנסות שוב: המשכנו לאסוף את החומר הרב, תוך שאנו מגבילים את עצמנו להוציא לאור ספר זה עד מלאת שנה לפטירתו.

קשה להתמודד עם תחומי פעילותו הרבים של מורנו ורבנו, אך לא פחות קשה לעמוד בסטנדרטים הגבוהים שהציב, את דעתו אודות ספרי זכרון גילה בהקדמתו לספר "תורת חובות הלבבות" של רבנו בחיי, חיבור שההדיר ותרגם לזכרו של מורו ורבו האהוב, הרה"ג רצון (רצ"א) צא"ר זצ"ל:

...תחלה חשבתי לנהוג במנהגו של עולם לקבוץ מאמרים בנושאים שונים איש איש ממלאכתו אשר המה עושים כנהוג ולחלקו למדורים כמקובל. תרתי בלבי על כל מכריו ומוקיריו הרגילים למשוך בעט סופר, וראיתי כי מעטים הם ונער יספרם, ולרעות בשדות זרים כלומר לפנות לאישים אשר לא ידעו ואשר לא ראו את רבנו הגדול לא רצייתי. ואף גם זאת עיינתי בקבצים דומים שיצאו על ידי בני עדתינו, ראיתי לקחתי מוסר, מצאתי ששולבו בהם גם רשימות בלתי ראויות ובלתי מתאימות, מהן ראויות למקום אחר או כפי שאומרים לבמה אחרת, ומהן שאינן ראויות לשום מקום, וכאשר חקרתי על הדבר נאמר לי שלא היה נעים לעורך להחזירם, וחלק מפני שהם מתאימים לזכרו של העורך, גם תבן גם מספוא רב עמנו, אף כי רחוקים הם

מאפיו מעמדו והלכי מחשבותיו של האיש אשר לזכרו נעשה הקובץ. זאת ועוד אחרת, מצאתי ראיתי קבצים דלי תוכן, שבהם רק רשימה או שתיים ראויות לעיון, כך שנדמה כי טובה או חסד עושים המסכימים להחזיק אותם קבצים על מדפי ספריותיהם. לפיכך כדי להמנע מכל המכשולות הללו חרגתי מן המקובל והנהוג, והצעתי לחברי להוציא לזכר רבנו ספר חשוב מספרי הראשונים שהיה חביב על רבנו במיוחד...

אף אנו ניסינו ללכת בדרכו של מורנו ורבנו, ולהוציא קובץ מאמרים שונה באופיו ובעריכתו מהמקובל: לא עוד קונטרס של דברי הספד גרידא או אסופת מאמרים כללית, אלא קובץ הכולל היבטים שונים הקשורים לתחומי פעילותו העניפה בתחום ההלכה וענפי המדע השונים. בקובץ נוטלים חלק אנשי הלכה לצד אנשי מדע – אישים שהכירו והוקירו את תחומי עשייתו של הרב קאפח. חלק מהמאמרים עוסקים באופן ישיר בדמותו של הרב קאפח ושיטתו וחלק מציגים מאמרים המבוססים על עבודותיו. הצד השווה לכולם הוא הצגת תרומתו הסגולית לעולם ההלכה, הפרשנות, המחשבה, יהדות תימן ושאר מדעי היהדות. מספר מועט של מאמרים נוספו למרות שאין להם קשר ישיר לרב קאפח, אולם תוכנם קשור הדוק לתחומים בהם פעל.

דומה שאופיו של קובץ זה מתאים לדרכו של הרב קאפח, שבפעילותו התורנית השכיל לשלב גם את עולם המדע. ביצירתו אנו מוצאים את המזיגה המושלמת בין שני עולמות אלה ובכך הוא מהווה עבורנו דגם מרשים לחיקוי. גיוון הנושאים והכותבים הנובע מאופי פעילותו העשיר של הרב קאפח, הביא לכך שגם אנו התלבטנו רבות בבואנו לעשות את מלאכת הכינוס והעריכה, ולמרות שהמאמרים בקובץ זה עברו האחדה ועריכה לשונית מקצועית, הרי שלכתחילה לא הגדרנו את האסופה שלפנינו כקובץ 'מדעי' או 'תורני'.

קובץ זה נערך בזמן קצר שהרי נאמר: "אין מספידין יתר על שנים-עשר חדש" (הלכות אבל יג, י), וכדרך עבודתו של הרב קאפח, ללא מערכת משומנת ומיומנת. בשל אילוצים אלה נאלצנו לכלול בו רק מאמרים שנשלחו במועד הקצר שקצבנו; מאמרים שהגיעו למערכת לאחר מכן, נאלצנו לדחות. לא מן הנמנע שמחמת העבודה הקשה או קוצר רוח נפלו במהלך העריכה מספר שיבושים – "שגיאות מי יבין מנסתרות נקני" (תהלים יט יג). יחד עם זאת, תוכן המאמרים הוא על דעת כותביהם בלבד.

קובץ זה מהווה חוליה מקשרת בין יצירתו של הרב קאפח זצ"ל ובין יצירות חדשות שיופיעו בעקבות יצירותיו. תקוותנו שבעקבות קובץ זה ילכו רבים, ונוכה לראות בהם פירות נאים וטובים שבהם תתפאר תורת ישראל כשיכתה לביתה אל אדמתה.

חובה נעימה לנו להודות לכל המסייעים להוצאתו של קובץ זה לאור עולם ולזכות בו את הרבים. לתלמידיו המובהקים של הרב קאפח: מר ירון סרי, שהקדיש הרבה מזמנו וטרח ללא לאות בהתנדבות בהתקנת חלק מהמאמרים, ולד"ר אורי מלמד, מהאקדמיה ללשון העברית, שעמל על מלאכת העריכה הלשונית בנאמנות ובדייקנות במטרה להוציא את דברי הקובץ בצורה המתוקנת ביותר במסגרת האילוצים הקיימים, למר יואב צארום שהשיג בעבורנו קלטות שסייעו

לנו בעבודתנו, ולר' אליהו יונתי ששימש ציר שלוח נאמן בדרכים המקשרות בינינו ובפעולתו
התאפשר לנו לזרוז את המפעל.

לבני משפחתו של הרב קאפח, שסייעו וליוו באהדה מפעל זה.
לאלי אורן ואנשי צוותו המופלאים, שעמלו בדיוקנות ובמסירות על מלאכת ההפקה
וההוצאה לאור.

ולסיום תודה מיוחדת אנו חבים לרב שלמה שפר, רב הקמפוס של אוניברסיטת בר-אילן,
אשר קידם בהתלהבות את רעיון הוצאת הקובץ. ללא ספק, לא היה עולה בידינו להוציא קובץ
זה במועד במתכונתו ללא עידודו ותמיכתו. דומה, שלשכת רב הקמפוס של אוניברסיטת
בר-אילן היא אכן האכסניה הטבעית המתאימה ביותר להוצאת קובץ זכרון למי שהשכיל לשלב
תורה ומדע — מורנו ורבנו, הרב יוסף קאפח זצ"ל.

ז.צ. ח.ס.